

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ VE ÇOK PARTİLİ DÖNEMİN İLK YILLARINDA BATILILAŞMA VE İNSAN HAKLARI DÜŞÜNÇESİNİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK HASAN ALİ YÜCEL*

Gülden GÜRSOY ATAMAN**

ÖZET

Batılılaşma hedefine paralel olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni imzalayan Türkiye'de insan hakları farklı çevreler tarafından çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Tek parti dönemi ve çok partili dönemin ilk yıllarında modern insan hakları anlayışını ciddiye alıp üzerinde düşünenlerden biri de Hasan Ali Yücel'dir. Milli Eğitim Bakanlığı sırasında özellikle "yeni yurttaşın inşası"na yönelik çalışmalarıyla ön plana çıkan Yücel, çeşitli kitap ve makalelerinde insan haklarıyla ilgili fikirlerini ortaya koymuştur. Daha önce yapılan çalışmalar Yücel'in Türk hümanizmasına katkısı ve düşüncelerindeki hümanist vurguya çeşitli şekillerde dikkat çekse de çok sınırlı sayıda çalışma onun Türkiye'de insan hakları düşüncesi açısından bulunduğu yeri ve/veya buna ilişkin yaklaşımını incelemiştir. Bu makale, Yücel'in 1950-1960 yılları arasında *Ulus* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yazdığı köşeyazlarının bir derlemesi olan ve hürriyet fikrini işlemiş *Hürriyet Gene Hürriyet* (Cilt 1) (1960) içindeki çeşitli yazılarını ve *İyi Vatandaş İyi İnsan* (1956/2011) isimli kitabını inceleyerek, Hasan Ali Yücel'in insan hakları düşüncesinin temel yönlerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Çalışmada, Osmanlı'nın son dönemleri, erken Cumhuriyet dönemi ve çok partili sisteme geçilen ilk yılların toplumsal-siyasal-düşünsel bağlamı içinde ve Yücel'in özgeçmişi dikkate alınarak, özellikle "vatandaşlık", "devlet", "millet", "hürriyet" ve "eşitlik" temaları ekseninde metin çözümlemesi yapılmıştır. Sonuç olarak, makale, Yücel'in insan haklarına yönelik daha çok hümanist bir yaklaşıma sahip olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, Bora vd.'nin (2002) de belirttiği gibi, insan haklarına ilişkin yaşadığı dönemde kabul edilmiş belgeleri erken bir dönemde benimsemiş ve insan haklarını, ülkenin Batılılaşması ve medeni toplulukların içine girmesi için gerekli görmüştür. Yücel'in yazılarında açığa çıkan siyasal devletçilik, milliyetçilik ve vesayetçilik kadar sahip olduğu ideal yurttaşlık tasarımı insan hakları anlayışını sınırlandırmıştır. Görüşleri tek parti döneminde CHP'nin Batıcı kanadında yer alanların yaklaşımlarından bazılarını yansıtsa da bunlar günümüzde farklı siyasal ideolojilerin insan haklarına bakışında belirli biçimlerde kendini göstermektedir. Dolayısıyla, Hasan Ali Yücel'in insan haklarına nasıl yaklaştığını incelemek Türkiye'de insan hakları konusunda yapılan güncel tartışmaları anlamak için de bir anahtar sunmaktadır.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, email: ggursoy@ankara.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de İnsan Hakları, Hasan Ali Yücel, Hümanizm, Milliyetçilik

HASAN ALİ YÜCEL AS AN EXAMPLE OF WESTERNIZATION AND HUMAN RIGHTS THOUGHT IN THE EARLY REPUBLICAN ERA AND THE FIRST YEARS OF THE MULTI-PARTY PERIOD

ABSTRACT

Turkey signed the Universal Declaration of Human Rights in line with the Westernization efforts of the country and human rights has been perceived in various ways by different political circles. In the early Republican era and the first years of the multi-party period, Hasan Ali Yücel has been one of the few who took human rights seriously and thought about the modern concept of human rights. Yücel was the Minister of Education between 1938 and 1946 and known for his efforts to create new citizens of the young republic. He has revealed his thoughts on the idea of rights in general and modern human rights in particular in several of his books and columns. Previous research on Yücel emphasized how he contributed to Turkish humanism, however, only one work examined his perspective on human rights and/or his place in human rights thought in Turkey. Therefore, this study aims to contribute to this field of research by unlocking basic dimensions of his perspective on human rights, based on an analysis of his two works *Hürriyet Gene Hürriyet (Freedom Yet Freedom)* (Vol.1) (1960) and *İyi Vatandaş İyi İnsan (The Good Citizen The Good Man [Human])* (1956/2011). These texts will be analyzed by using the concepts of “citizenship”, “state”, “nation”, “freedom” and “equality”, taking the social, political and intellectual context of the late Ottoman, early republican era and the first years of multi party period into consideration. It concludes that Yücel has a humanistic perspective on human rights. As Bora, et. al. (2002) stated, he embraced many ideas portrayed in the human rights documents adopted at the time and he deemed human rights necessary for the country to become Westernized and be a member of civilized society. However, political statist and nationalist elements of his thought, as well as his embrace of political tutelage and his understanding of ideal citizenship, limited his perspective on human rights and sometimes left no space for them. Although Hasan Ali Yücel’s views on human rights intersects and reflects some of the ideas of the Westernist- wing of the Republican People’s Party in the single party period, some elements of this thought are still prevalent in different political ideologies. Therefore, investigating how Hasan Ali Yücel approached human rights provides a key to understanding contemporary debates on human rights in Turkey

Key Words: Human Rights in Turkey, Hasan Ali Yücel, Humanism, Nationalism

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

Giriş

İnsan hakları tarih boyunca farklı fikirlerde kendini göstermiş, bugün egemen olan biçimi, 1948’de BM tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin (İHEB) ilanı ile dolaşıma girmiştir. Nasıl ki insan haklarının kavramının modern ifadelerinden biri olan İHEB’in hazırlanmasında farklı ülkelerin anayasalarının (Freeman, 2011, s.40) ve çeşitli ülkelere delegelerin (Morsink, 1993) etkisi varsa Türkiye dahil farklı ülkelere yorumlanmasında da bir çeşitlilik görülmüştür. Dönemin uluslararası ortamında daha çok Batılılaşma hedefine paralel olarak İHEB’i onaylayan Türkiye’de de bu fikri farklı çevreler değişik biçimlerde yorumlamıştır.¹ Erken Cumhuriyet dönemi ve çok partili dönemin ilk yıllarında modern insan hakları anlayışını ciddiye alıp üzerine düşünenlerden biri de Hasan Ali Yücel olmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı sırasında özellikle “yeni yurttaşın inşası”na yönelik çalışmaları ön plana çıkan Yücel, çeşitli kitap ve makalelerinde insan haklarıyla ilgili fikirlerini ortaya koymuştur. Daha önce yapılan çalışmalar (Yıldırım, 2013; Çakan Hacıbrahimoglu, 2012; Karaaslanlı-Şanlı, 2011; Özman 2002; Kocak, 2001; Arıkan, 1999) Hasan Ali Yücel’in Türk hümanizmasına katkısı ve düşüncelerindeki hümanist vurguya çeşitli şekillerde dikkat çekse de çok sınırlı sayıda çalışma (Bora, Sancar ve Peker, 2002) onun Türkiye’de insan hakları düşüncesi açısından bulunduğu yeri ve buna ilişkin yaklaşımını incelemiştir. Bu makale, Yücel’in 1950-1960 yılları arasında *Ulus ve Cumhuriyet* gazetelerinde yazdığı köşeyazılarının bir derlemesi olan ve hürriyet fikrini işlemiş *Hürriyet Gene Hürriyet* (Cilt 1) (1960) içindeki çeşitli yazılarını ve *İyi Vatandaş İyi İnsan* (1956/2011) isimli kitabını inceleyerek, Hasan Ali Yücel’in insan hakları düşüncesinin temel yönlerini ortaya çıkararak alana katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmada, Osmanlı’nın son dönemleri, erken Cumhuriyet döneminin ve çok partili sisteme geçilen ilk yılların toplumsal-siyasal-düşünsel bağlamı içinde ve Yücel’in özgeçmişi dikkate alınarak, özellikle “vatandaşlık”, “devlet”, “millet”, “hürriyet” ve “eşitlik” temaları ekseninde metin çözümlemesi yapılmıştır. Bu kavramların seçilme nedenleri, vatandaşlığın Yücel açısından önemli bir kavram olması ve insan haklarıyla iç geçmesi; insan haklarının *klasik olarak* devletle olan ilişkiyi ifade etmesi; insan haklarının gerilimli bir ilişkiye sahip olduğu milliyetçilik için milletin temel bir kategori olması ve özgürlük ve eşitliğin insan haklarının temelini oluşturan iki kavram olarak ön plana çıkmasıdır. Belirtilen bu özelliklerinden dolayı, Yücel’in bu temalara yaklaşımının onun insan haklarını kavrayışının temel yönlerini anlamaya yardımcı olacağı varsayılmıştır.

Makalede, ilk olarak Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde ve çok partili dönemin ilk yıllarında insan hakları düşüncesinden bahsedilecektir. Ardından Yücel’in hayatı ve düşüncesinin ana hatları belirtilecek ve son olarak da onun insan haklarına yaklaşımının temel yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu makale, Yücel’in insan haklarına yönelik daha çok hümanist bir yaklaşım sergilediğini iddia etmektedir. Ayrıca, Bora vd.’nin (2002) de belirtmiş olduğu gibi, insan haklarına ilişkin temel belgeleri erken bir dönemde benimsemiş ve insan haklarının, ülkenin Batılılaşması ve medeni toplulukların içine girmesi için gerekli olduğunu düşünmüştür. Yazılarında/düşüncelerinde görülen siyasal-devletçilik, milliyetçilik ve vesayetçilik kadar sahip olduğu ideal yurttaşlık tasarımı da onun insan hakları anlayışını sınırlandırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde İnsan Hakları Düşüncesi

Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet’in kuruluş dönemi olarak tarif edilen 1923-1938/39 yılları arasında (Bora, 1998, s.22) ve 1948’e kadar olan dönemde, bugün anladığımız şekliyle modern insan hakları henüz oluşturulmamıştır. Birleşmiş Milletler’in (BM) tanımladığı

¹ Şüphesiz, “doğal hak kavramının tarihsel eleştirisi ve insan hakları kavramının temelleri üzerinde görüşbirliği olmaması” nedeniyle, ilan edildiğinde modern insan hakları kavramının felsefi temellerinin muğlak bırakılması (Freeman, 2011, s.41, s.65-66) yorum çeşitliğini kolaylaştıran bir faktör olmuştur.

haliyle insan hakları, 1945'te Birleşmiş Milletler'in kuruluşu ve 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ancak, bazıları insan hakları düşüncesinin bununla sınırlı olmadığını ve BM'yi aşan bir tarihi olduğuna dikkat çekmişlerdir (Roshwald, 1959; Douzinas, 2000). Örneğin, Roshwald (1959), insan hakları düşüncesini, 17. yy.'de İngiltere'de Levellerlara (s.360-370); Douzinas (2000) ise, Antik Yunan'daki doğruluk fikrine dayandırmış (s.7-8) ve her ikisi de bu fikrin çağlar boyunca insanların lehine siyasal iktidara meydan okumak için bir temel sağladığına işaret etmişlerdir. Bu çerçevede, bu makalede de insan hakları düşüncesi, BM kavramıyla sınırlı olarak düşünülmeyecek ve kavramın tarihsel mücadelelere ve fikirlere dayanan arkaplanı elden geldiğince dikkate alınmaya çalışılacaktır. İnsan haklarının bu şekilde anlaşılması, Osmanlı'nın son ve özellikle Cumhuriyetin 1948'e kadar olan döneminde BM'nin insan hakları kavramı olmasa dahi insan hakları düşüncesinin başka biçimlerde izini sürmeye olanak tanımaktadır. Örneğin, "insanın hakları" (*rights of man*) olarak bilinen 1789'da ilan edilmiş Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin [Osmanlı topraklarında etkili olduğu gibi] bir modern ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu anlatırken kullanılan evrensel referanslardan biri olmuştur (Bora vd., 2002, s.298).

Osmanlı'da insan hakları anlayışının varlığına dair çeşitli tezler öne sürülse de (Konan, 2011; Aral, 2004), insan haklarının "Batı-dışı" toplumların kültürlerinde/tarihlerinde/geleneklerinde bulunup bulunmadığı konusundaki tartışma bu makalenin sınırlarını aşmaktadır.² Ancak şunu belirtmek gerekir ki 1839'da Tanzimat Fermanı'nın bildirilmesine eşlik eden hukuk reformuyla, temel hak ve özgürlükler, "Osmanlı modernleşmesinin kaçınılmaz bir unsuru olarak" Osmanlı hukuk düzeninde bir varlık göstermiştir (Alpkaya, 1990, s.168). Gülhane Hatt-ı Hümayunu "dinsel esaslara dayalı haklar sistemi"ni ortadan kaldırmaya da "Batılı laik hak sistemi" bu şekilde hukuk sistemine girmiştir (Kılıçbay, 1985, s.150). Bu hak ve özgürlükler Tanzimat döneminde "kitle hareketleriyle kazanılmadıkları, siyasal düşünüş geleneğiyle beslenmedikleri halde" kısmi ilerleme göstererek mevcudiyetlerini korumuştur (Alpkaya, 1990, s.168). Tanzimat Fermanı'nın devamı olarak değerlendirilen Islahat Fermanı (1856) Tanzimat ilkelerini yeniden vurgulamış ve daha çok Hristiyan uyrukların korunmasını sağlamak üzere, kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin yeni düzenlemeler yapmıştır (Kılıçbay, 1985, s.151). Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Islahat Fermanı birarada, "Batı siyasetinin eşitlik, can, mal, ırz güvenliği gibi pek çok temel prensiplerini ve Batı'da oluşmuş modern devletin birtakım kurumlarını benimsemiştir". Bunlar bağlayıcı belgeler olmalarına karşın, "hiçbir pozitif hukuk kuralıyla güvence" altına alınmamıştır (Gözaydın, 2002, s.287).

I. Meşrutiyet'te ilk Batılı anayasa olan Kanun-i Esasi'nin ilanı (1876) "sınırlandırılmış bir yönetim düzeni" fikrini akla getirirse de, padişahın sahip olduğu yetkiler bu dönemin, parlamenter bir sistemden ziyade "parlamentonun varlığıyla yumuşatılmış bir mutlak hükümdarlık sistemi" olarak anılmasına yol açmıştır (Soysal ve Sağlam, 1983, s.21). Belge, halkı temsil eden bir yasama meclisi, kurucu meclis ya da halkoylamasıyla oluşturulmamıştır (Gözaydın, 2002, s.286). Belgede Avrupa'daki benzerlerinde bulunan milli egemenlik ilkesi ve güçler dengesi bulunmamaktadır. Bu gibi eksiklikler, Osmanlı'da anayasacılık hareketlerinin "bireylerin bilinç düzeyine oluşmuş bir fikre ve buna paralel olan "devlet iktidarını sınırlama mücadelesine" dayanmamasıyla, toplumsal

² Bu konudaki tartışmalara önemli bir katkıyı Jack Donnelly yapmıştır. Donnelly (1982), insan haklarının *Batılı bir kavram olarak insan onurunu koruma yollarından biri* olduğunu belirtmiş ve Batı-dışı toplumlarda insan onurunun, hak değil bir ödev sistemi içinde korunduğunu ileri sürmüştür. Benzer şekilde, Osmanlı'da da insan hakları vb. kavramların bulunmadığına işaret edenler vardır. Onlar bunu Batı'da olup da Osmanlı'da olmayan ekonomik, toplumsal ve siyasi şartlarla açıklamışlardır. "Osmanlı'nın endüstrileşme hareketine uzak kalması" nedeniyle iktisadi faaliyetin müdahaleden korunması gereğinin ve bunun savunan bir burjuvazinin ortaya çıkmaması, insanın bir değer olarak değil kul olarak görülmesi (Abadan ve Savcı'dan aktaran Bora vd., 2002, s.299) ve "liberalizmin kökleşmemesi ve burjuva sınıfının" hakimiyet tesis edememesi" (Abadan'dan aktaran Bora vd., 2002, s.299), bu ve benzeri kavramların ortaya çıkmamasının nedenleri arasında gösterilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

bir tabanı olmamasıyla ilişkili olarak görülebilir (Kılıçbay, 1985, s.151) Dolayısıyla, Islahat fermanı ve I. Meşrutiyet, arkasında Batı'daki gibi ulusal burjuvazinin desteği bulunmayan, devlet görevlerinde bulunmuş bir grup insanın Batı'dan ilham alarak “çöken devleti kurtarmak için” düşündükleri çözümler olarak değerlendirilmektedir (Kılıçbay, 1985, s.151; Soysal ve Sağlam, 1983, s.21).³ Siyasal elitlerin bunu bir çözüm olarak görmesi nedeniyle de, Kanun-i Esasinin “toplum-birey dengesi[nden] çok monark-siyasal elit dengesini kuran” niteliğinin ön plana çıktığı ifade edilmektedir (Kılıçbay, 1985). Yine de ilk anayasa, o güne kadar gelenek ve dinsel kaynaklara dayanan padişahın egemenlik hakkı ve meşruluk kaynağı olarak “insan iradesinin ürünü ve dünyevi insani bir hukuki” temele işaret etmekte, böylece “monarşik egemenlik...beşerileşmektedir” (Gözaydın, 2002, s.287).⁴

“İstibdad” dönemi olarak adlandırılan 30 yılın ardından 24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Padişah II. Abdülhamid tarafından kaldırılan Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe konması, Osmanlı devlet sisteminin parlamenter olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Bu dönemde “Kanun-i Esasi” ile hürriyet, başka bir deyişle, anayasa ile özgürlük kelimeleri aynı anlamı ifade edecek biçimde dolaşıma girmiştir (Soysal ve Sağlam, 1983, s.21). Bu türden bir kullanımı Hasan Ali Yücel’in yazılarında da görmek mümkündür. Örneğin, Yücel (1960), hürriyetin onun çocuk hafızasında yer ettiği ilk örneğin, 1908 Meşrutiyetinin ilanında evlerinin önünde geçen tuhaf kıyafetli insanların külahlarında bulunan “ya hürriyet ya ölüm!” yazısı olduğunu belirtmekte (s.11-12) ve yazının devamında Kanun-i Esasi’nin ya da meşrutiyetin yeniden ilanı yerine birkaç kez “hürriyetin ilanı” ve “1908 hürriyeti” ifadesini kullanmaktadır (s.12-15).⁵ Bu örnek II. Meşrutiyet dönemindeki düşünsel ortamın, o yıllarda çocuk da olsa Hasan Ali Yücel’in anlam/düşünce dünyası üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Aslına bakılırsa, o zaman yaklaşık 11 yaşında bir çocuk olan Hasan Ali’nin bu gibi fikirlere dikkat etmesi ve bunlar nedeniyle heyecanlanması ilginçtir. Bu heyecan belki o dönemin eğitim ortamının da bir sonucudur. Hanioglu (1985) II. Abdülhamid döneminde Batılılaşma taraftarlığı daha çok siyasal boyutla ilişkilendirildiğinden siyasetle bağlantılı faaliyetlerin daha fazla kontrol altında tutulduğunu, buna karşın modern eğitim kurumlarının açılması, yaygınlaştırılması ve buralarda çağdaş bilgilerin öğrencilere öğretilmesinin devam ettiğini kaydetmiştir. Dolayısıyla, bu modern eğitim ortamında sosyalleşenlerden bazıları “içinden çıktıkları toplumsal gerçekliğin tamamen dışında bir yapı düşleyebilen ve onu gerçekleştirmeye çalışan kişiler” olmuştur (s.1383-1384). Hasan Ali Yücel de bunlara bir örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıda belirtilen anayasacılık hareketleriyle bağlantılı olarak vurgulanması gereken başka bir nokta, Osmanlı döneminde insan hakları kavramının hem dile hem de tartışmalara kendini gayri- Müslim nüfusun “koruyucuları” olarak gören Avrupalı güçlerin müdahalesi sonucunda esasen “azınlık hakları” olarak girmiş olmasıdır (Arat, 2003, s.4). Azınlık hakları kavramının etkisi sadece Osmanlı dönemiyle sınırlı kalmayacak, daha sonra değinileceği gibi, Milletler Cemiyeti’ndeki azınlık hakları sistemi nedeniyle 1940’lara kadar az ya da çok etkisini gösterecektir.

³ Hanioglu (1985b), Osmanlı Anayasacılık hareketlerinin Batı’daki benzerlerinden önemli bir farkının, “Osmanlılar arasında mutlak eşitliği temin ederek parlamenter bir yapı içerisinde imparatorluktan kopmaların önüne geçmek” olduğunun altını çizmiştir. Özellikle 1860’lardan sonra bu türden bir çözüm önerisinin soruna çare olup olmayacağına ve aksi türde etkiler yaratıp yaratmayacağına ilişkin hareretli tartışmalar yapılmıştır (s.1390-1391).

⁴ Yukarıda belirtilen Osmanlı’nın son yüzyılındaki anayasacılık hareketi (Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanı da), tüm eksiklerine rağmen, kamu hukukçuları tarafından, “Batılılaşma ve çağdaşlaşma” ve “siyasi iktidarın sınırlanması ve insan hakları” açısından olumlu olarak değerlendirilmiştir (Bora vd., 2002, s.298-299).

⁵ Onun İttihat ve Terakkiye sempati beslemesinin nedeninin, bu partinin II. Meşrutiyet ve hürriyet fikirlerini yaşatması olduğu belirtilmektedir (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.54).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

Hasan Ali Yücel de Osmanlı devleti “teokratik bir teşkilat” ve “Müslüman” olduğundan, ele geçirilen yerlerdeki insanların ancak “Allah bir, Muhammed hak dediğinde” yani Müslüman olduğunda aynı hakları kazanabildiğini belirtmiştir. “1908 devrimi” ilan edildiğinde ise, “asıl unsur olan Türkler[in] fakir ve perişan, diğer unsurlar[ın] bilhassa Hristiyanlar[ın] büyük devletlerin himayesinde ve rahatta” olduğunu ifade etmiştir (Yücel, 2011, s.191-192). Meşrutiyetten sonra toplanan Meclis-i Mebusan’da Türk olmayan ve gayri Müslim milletvekilleri bulunduğu dikkat çekmiş ve Müslüman olup Türk olmayan Arap ve Arnavutlar gibi Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırp ve Ulahlar gibi milletlerin “dışarıdan yapılan vaat ve tahrikler, bağımsızlık için uyandırılan emeller” sonucu Osmanlı’dan ayrılmak istediğini vurgulamıştır. Birinci dünya savaşı sonunda ise, “Türk’ten gayri bütün unsurlar[ın] İslam veya değil; hepsi[nin]...ayrılmak için muharebede bulun”ulan “tarafarla gizli ve açık birleş”tiğini ve Osmanlıyı arkasından ve yüzünden vurup ondan “koparak istiklallerini almaya koyulduk”larını yazmıştır (Yücel, 2011, s.193-195). Yücel, Müslüman olmadıkları için aynı haklara sahip olmayan ancak daha sonra haklar açısından durumları görece iyileşen “azınlık gruplarına” ilişkin bir farkındalığa sahip olmasına karşın onların hak taleplerini ve bağımsızlık isteklerini daha çok dış tahrikle açıklamıştır. Bu görüşleri dile getirdiği zaman, yani 1956’da, Yücel’in “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ve diğer temel hak ve özgürlüklerin farkında olmaması pek ihtimal dahilinde değildir. Dolayısıyla, hak taleplerini dış tahriklerle açıklaması onun daha sonra bahsedilecek olan “milliyetçi eğilimi”nin bir görünümüdür ve Yücel’in azınlık haklarına bakışının böyle bir çerçeve içinde biçimlendiği öne sürülebilir.

Erken Cumhuriyet Döneminde ve Çok Partili Dönemin İlk Yıllarında İnsan Hakları Düşüncesine İlişkin Ulusal Durum

Erken cumhuriyet döneminde, modern ulus devletini kuruluşunu anlatırken kullanılan referansların çoğunlukla evrensel olduğu gözlemlenmiştir (Bora vd., 2002, s. 298). Bunların arasında “Fransız Devrimi” ve “İnsanın ve Yurttaşın Hakları Bildirisi”, “millet”, “demokrasi” ve “cumhuriyet” gibi kavramlar vardır. Zaman içinde, Batılılaşmanın farklı aşamalarında, “temel haklar ve özgürlükler”, “yurttaşlık”, “sosyal devlet” ve “hukuk devleti” gibi yeni kavramlara başvurulmuştur (Bora vd., 2002, s.298). Cumhuriyet rejiminin “milli egemenlik” ve “territoryal vatandaşlık” fikirleri, “kendi kaderini tayin hakkı” ve “bireylerin vatandaşlık hakları” nosyonlarından etkilenmiştir (Arat, 2003, s.4). Bu kavramlara, özellikle de egemenliğin kaynağının ulus ya da halka dayandırılmasına bakıldığında, “Tanzimat’tan beri çeşitli kurumlarıyla Türkiye’de en çok taklit edilen ülke olma özelliğini koruyan Fransa’nın (Sabuncu, 1983, s.53) etkisinin altı çizilmelidir. Bu etkinin farklı boyutlarından söz etmek mümkündür. Örneğin, Bora (1998) Osmanlı’da “devleti kurtarma çaresi” olarak görülen milletleşmenin ve milliyetçiliğin, “[m]illiyetçiliği modernleşmenin/medenileşmenin biçimsel ilk şartı ve ilk adımı olarak koyan Fransız Devrimi şiarlarının ‘geç’ bir uyarlaması” olduğunu vurgulamaktadır (s.16). 1924 Anayasası “1789 Fransız İnkılabından gelen endividüalist ve liberal hukuki ve siyasi ideolojinin temsil ve ifadesi” olarak yorumlanmaktadır (Kubalı’dan aktaran Bora vd., 2002, s.299) Bu da “Türk ulus devletinin esin kaynağı[nın] Fransa” (Üstel, 2002, s.275) olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Kadioğlu da (2002) Türkiye Cumhuriyeti’nde vatandaşlığın, “vazifelerle yüklü olması ve özel alana, aileye ve dinsel kurumlara müdahaleciliği” açısından Cumhuriyetçi Fransız geleneğine benzediğini belirtmektedir (s.287).⁶ Her ne kadar Hasan Ali Yücel derlemesinin I. cildinde birkaç yazısında özgürlükler, hoşgörü vb. açısından İngiltere örneğini öne çıkarsa da daha sonra gösterileceği gibi, onun düşüncesi millet egemenliği, yurttaş hakları, milliyetçilik ve insan hakları arasındaki gerilim açısından Fransız geleneğinin izlerini taşımaktadır.

⁶ Kadioğlu’na göre (2002), Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının Fransız geleneğinden ayrıldığı noktalar, Fransa’nın aksine bu statünün “aşağıdan bir mücadele” ile değil, “yukarıdan inşa edilmiş” olmasıdır. Kadioğlu, T.C. vatandaşlığındaki edilgenliğin onu Alman geleneğine yaklaştırdığını belirtmektedir (s.287).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

Türkiye’de ulus-devletleşmeye eşlik eden milli kimlik inşası Batılılaşma ve sekülerleşme ilkelerine dayandığından, detaylarına burada değinilmeyecek olan sekülerleşme programı çerçevesinde çeşitli inkılaplar yapılmıştır (Arat, 2003 s.7-8). Ancak bu inkılaplar, her zaman özgürlük anlamına gelmemiştir. Eğitim hakkı (1923), oy verme ve aday olma hakkı (1930’lar), miras ve boşanma gibi konularda kadınların daha eşit konuma getirilmesi ve modernleşme için gerekli görüldüğü ölçüde kadınlara haklar verilmesi söz konusu olsa da, Cumhuriyetin kuruluş döneminde çeşitli dini özgürlüklerin engellenmesi ve Kürtlere yönelik politikalarda kendini gösteren kimliğin ifadesi ile ilgili özgürlüklerin sınırlandırılması söz konusudur (Arat, 2003, s.9-11). Takrir-i Sükun kanunu hem muhalefeti hem de basın özgürlüğü engellemiştir (Arat, 2003, s.10).

Hasan Ali Yücel’in incelenen eserlerini yazdığı dönemde çok partili sisteme geçilmiştir, ancak bu dönemde özgürlükler açısından rahat bir dönem olduğu söylenemez. Her ne kadar dini grup ve örgütlenmeler açısından bazı sınırlamalar kaldırılmış olsa da (Arat, 2003, s.12), bu dönemde ne sosyal ekonomik eleştirilere ne de siyasi ve medeni haklara gereken saygı gösterilmiştir (Aybay, 1983, s.61).

Erken Cumhuriyet Dönemi ve Çok Partili Sistemin İlk Yıllarında İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşının ardından başka bir savaşı önlemek için 1920’de kurulan Milletler Cemiyeti, sömürgecilik, işçi hakları, kölelik, kadınların ve çocukların hakları gibi meselelere dokunmuş ancak kurucu anlaşmasında “insanın hakları”na (*rights of man*) yer vermemiştir (Freeman, 2011). Her ne kadar Japonlar bu platformda, ırka dayalı eşitlik fikri ile ilgili bir madde önerisinde bulunsalar da, bu fikir kabul görmemiştir. Milletler Cemiyeti bünyesinde bir azınlık hakları sistemi geliştirilmiştir. Özellikle Doğu Avrupa’daki azınlıkların haklarını korumaya yönelik bu sistem, başka devletlerin, azınlıkların haklarını savunmak için müdahalesine fırsat vermiştir (Mazower, 2004, s.379-390).

Uluslararası ortamdaki gelişmelerin Türkiye’ye etkilerine bakıldığında, kuruma yönelik şüpheleri nedeniyle, Türkiye Milletler Cemiyeti’ne 1932’de üye olmuştur. Tek parti döneminin sonuna yaklaşıldığında, 1945’de kurulan BM’nin kurucu üyelerinden biri olmuş ve 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni onaylamış ve 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (AİHS) [1. Protokole çekince koyarak] taraf olmuştur. Ancak hem İHEB hem de AİHS’in kabul edildikleri dönemde Türkiye’de önemli bir toplumsal ve politik etkiye sahip olmadığı belirtilmelidir (Aybay, 1983, s.61). Bora vd. (2002) Türkiye Cumhuriyeti devletinin İHEB’i kabul etmesinin nedeninin Batı medeniyetine ve “Batılı anti- Komünist güvenlik ittifakına katılmak” olduğunu belirtmektedirler (s.302). Benzer şekilde, Aybay da (1983), Demokrat Parti’nin “temel haklar ve özgürlüklerin genişletilmesinden yana” olmasa da “uluslararası ilişkiler ve ekonomi alanlarında Batı ile bütünleşmek” için AİHS’i imzaladığını ifade etmektedir (s.61). Bu noktaların makale açısından önemi, Hasan Ali Yücel’in insan hakları açısından değerlendirdiğimiz çalışmalarını, Türkiye’nin İHEB’i imzalaması ve AİHS’e taraf olmasının ardından yazması ve insan haklarına yaklaşımının yukarıda özetlenen türde kaygıları da içermesidir.

Hasan Ali Yücel’in Hayatı

Hasan Ali Yücel 1897 ve 1961 yılları arasında yaşamıştır. Yücel, “İstanbullu, kültürlü, ve seçkin” ve saray ve devlet idaresiyle bağları olan bir ailede yetişmiştir. Yücel’in ailesi Yenikapı Mevlevihanesi’nin üyesi olduğu için, çocukluğu “mevlevi kültürü, dini kuralların ve geleneklerin” baskın olduğu bir ortamda geçmiştir (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.44-46). Mevlevihane kültürü (özellikle de “Osmanlı kimliğini yeniden üreten merkezi kurumlardan biri olan Yenikapı Mevlevihanesi”nin ortamı), Yücel’in hem sanatla olan ilişkisi hem de o dönemki siyasi fikirlerle

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

(“hürriyet, eşitlik, meşrutiyet ve ittihat ve Terakki” gibi sözcüklerle) karşılaşmasında aile çevresi gibi etkili olmuştur (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.44-48; Coşkun, 2007, s.15). Bu kültürün, onun daha sonra Doğu ve Batı kültürlerini sentezlemesine de zemin hazırladığı belirtilmektedir (Coşkun, 2007, s.16).

Hasan Ali Yücel’in siyasal toplumsallaşması “Türkiye’de modernleşme sürecinin kurumsal bir hal aldığı II. Abdülhamit dönemi” ve “Cumhuriyet rejiminin gerek düşünsel gerekse yapılan reformlar açısından temellerinin atıldığı bir devir, bir başlangıç noktası olarak ele alınan II. Meşrutiyet dönemi”nde gerçekleşmiştir (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.50). Yücel, II. Abdülhamit dönemini, “korku ve baskı yılları” ve “istibdat yılları”, II. Meşrutiyeti ise yukarıda da belirtildiği gibi hürriyetin ilanı olarak görmektedir. Balkan Savaşları, bunun sebep olduğu göç gibi olgular onun üzerinde, milliyetçi duygularını da kabartan önemli bir etki bırakmıştır (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.52-58). Yücel Balkan Savaşları öncesinde, “düşünce akımlarının kendi yayın organlarını çıkarmaya başladığı” ve “etkin fikir tartışmalarının ortam bulduğu” II. Meşrutiyet döneminde (Özkaya-Duman, 2013: 1037) İslamcılık ve Osmanlıcılık; Balkan Savaşları sonrasında ise dönemin gençliğinin, “imparatorluğu yıkımdan kurtarmayı” bir görev ya da hizmet olarak addettiği bir ortamda (Georgeon’dan aktaran Karaaslan-Şanlı, 2011, s.59), kendi “Türklük bilincini” de etkileyen Türkçülükle karşılaşmıştır (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.59).⁷

Hasan Ali Yücel, I. Dünya savaşı patlak verdikten sonra 1915’ten savaş sona erinceye dek askerlik yapmıştır. Bunun ardından Darülfunun Hukuk Fakültesi’nde başladığı üniversite eğitimini İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde tamamlamıştır (Coşkun, 2011, s.20-22). Bu dönemde Tasvir-i Efkâr gibi gazetelerde muhabirlik yapmanın yanında, Tanin gibi çeşitli dergilerde şiir ve makaleleri yayınlamıştır.

Hasan Ali Yücel’in üniversite öğrencilik yıllarında Milli Mücadele henüz başlamıştır. Yücel, bu dönemde, Mustafa Kemal’in yönlendirdiği “Kuvayı Milliye” hareketine taraftar olmuş, böylelikle “milliciler” arasında yer almış ve aktif bir şekilde öğrenci hareketlerine de iştirak etmiştir. Bunlara ek olarak, üniversite döneminde Türk kimliğinin inşasında önemli bir yeri olan Türk Ocakları’nda aktif görev almış, burada milliyetçi ilk siyasal konuşmalarını yapmış ve miliyetçiliğin önde gelen ideologları Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimlerle tanışmıştır.⁸ Buralarda yapılan siyasal ve felsefi tartışmaların ona siyasal ve düşünsel açıdan önemli etkileri olmuştur (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.62-63; Coşkun, 2007, s. 22)

Hasan Ali Yücel’in “ulusal kimlik inşası” ile bağlantısı Türk Ocakları ile sınırlı kalmamış, Tek Parti döneminde “ulusal kimliğin ve kültürün inşasına mesleki [öğretmenlik, müfettişlik, vs.] ve entellektüel [ders kitapları, çeviriler vb.] katkılarda bulun”muştur (Karaaslan-Şanlı, 2011: s.20, 69-70).⁹ 1922’de ilk öğretmenliğe başladığı İzmir’de arkadaşları ile sadece Muallim Birliğini oluşturmakla kalmamış, İzmir Türk Ocağı’nı faaliyete geçirmiş (Coşkun, 2007, s.25) ve Türk Sesi gazetesinde yazılar yazmıştır. Yücel İzmir’deki döneminde Mustafa Kemal dahil Milli Mücadele’nin önde gelen isimleriyle ilişkiler kurmuştur. 1923’ten sonra İstanbul’a dönmüş ve 1927’ye kadar Kuleli Askeri Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi ve Galatasaray Lisesi gibi okullarda

⁷ Daha sonra *İyi Vatandaş İyi İnsan* isimli kitabında Yücel, Balkan Harbini Türk aydınlarını uyandırmak için kaderin bir sillesi olarak değerlendirmiş ve “Genç Kalemler”in dilde ileri sürdüğü “Türk Yurdu” dergisi ve ‘Türk Ocağı’ ile yayılmaya ve organize olmaya başlayan” kendi nesline “Türk ruhu aşıl原因” Türkçülüğe minnettar olduğunu belirtmiştir (Yücel, 2011, s.195).

⁸ Yücel Türk Ocağını bir tekke kendini de acemi bir mürid olarak tarif etmiştir (Yücel’den aktaran Karaaslan-Şanlı, 2011, s.64).

⁹ “Milletini arayan bir devlet” kavramının da (Kadioğlu’ndan aktaran Kadioğlu, 2008a, s.174) gösterdiği gibi, modern bir “Türk” devleti kurma sürecinde, milli kimliğinin önceden belirlenmediği ve özellikle Cumhuriyet kurulduktan sonra farklı muhalif gruplardan gelen tehditler tarafından biçimlendirildiği belirtilmelidir (Arat, 2003:7; Bora, 1998: 21). Vatandaşlık, “devlet otoriteleri tarafından yukarıdan tanımlanmıştır” (Kadioğlu, 2008a: 174).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

diğer alanların dışında “yurt-yurttaşlık bilgisi” dersleri vermiştir.¹⁰ Bunun ardından eğitim yoluyla yeni rejimin ihtiyaçlarına uygun yurttaş yetiştirilmesinden sorumlu Millet Mektepleri’ni müfettiş olarak (1928) denetlemiştir (Özen; 2012, s.2523; Karaaslan-Şanlı, 2011, s.70-74). 1930 yılında, Maarif Teşkilatı eğitim yapısı ve ilgili mevzuatı incelemek üzere Yücel’i iki yıl için Fransa’ya göndermiştir. Buradan dönüşünün ardından Atatürk’le birlikte 1930’ların sonunda Maarif Vekaleti adına üç aylık yurt gezisine çıkmıştır. 1932’de, “dilde sadeleştirme ve yeni sözcük arama”yla yükümlü Türk Dil Cemiyeti’nde görev yapmaya başlamıştır (Çıkar, 1997, s.50-64).

Hasan Ali Yücel, “Türk kimliği”nin yaratılması açısından “kilit” bir dönem olarak görülen 1930’lar ve 1940’larla (Ahıska’dan aktaran Şanlı, 2011, s.20) kesişen 1938-1946 yılları arasında, Milli Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekilliği) görevini yerine getirmiş ve “ulusal tip ve karakterin belirlenmesi” ve “yeni neslin terbiyesi”nde büyük rol oynamıştır (Karaaslan Şanlı, 2011, s.20). Maarif Vekilliği boyunca, Köy Enstitüleri’nin ve çeşitli müzelerin açılması dahil olmak üzere, “eğitim ve kültürün “millileştirilmesi”” amacıyla yeni kurumların oluşturulmasını da kapsayan pek çok çalışma yapmış ve “Cumhuriyetin yerleşme ve kurumsallaşma”sına katkıda bulunmuştur (Karaaslan-Şanlı, 2011, s. 86-91; Coşkun, 2007).

Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı ve İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemi içeren 1938-50 arası kültür politikaları, 1923-1938 döneminden hümanist vurgusu nedeniyle *kısmen* farklılaşmıştır (Koçak, 2001, s.370).¹¹ Burada, Karaaslan-Şanlı’nın (2011, s.85) da belirttiği gibi, ne 1930’lar ve öncesinin kültür politikalarının humanist etkilerden ne de İnönü-Yücel döneminin milliyetçi etkilerden muaf olduğunu belirtmek gerekir.¹² Hümanist vurgusu belirgin olan kültür politikaları çerçevesinde Yücel, Yunan ve Latin klasiklerini çevirecek Tercüme Bürosunu oluşturmuş¹³ bu yayınların yaygınlaştırılması için çalışmış, bazı liselerde Latin ve Yunan dilinin öğretilmesi amacıyla klasik şubelerin kurulmasını sağlamış ve Köy Enstitüleri vasıtasıyla humanist düşüncenin Anadolu’da yaygınlaştırılması için çaba göstermiştir (Yıldırım, 2013, s.759). Bu faaliyetlerle, “milli kültürün humanizma ruhuna uygun geliştirilmesini” (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.92) amaçlamış ve diğer kişilerle birlikte, “Türk hümanizmasının inşası”na (Özman, 2002, s.362-363; Arıkan, 1999) veya “Türk hümanizmini kavram ve kurumsallaştırma girişim”lerine (Yıldırım, 2013, s.759) önemli katkılarda bulunmuştur.

¹⁰ Yurt-yurttaşlık bilgisi derslerinin ulusal kimlik inşası açısından oldukça önemli olduğu vurgulanmalıdır. Üstel’in (2002, s.276) de belirttiği gibi, erken Cumhuriyet döneminde Yurt Bilgisi derslerinin amacı gençleri vatana ve millete uyumlu hale getirmek olduğundan, bu dersler merkezi bir öneme ve diğer dersler için de yol gösterici bir role sahiptir. Yücel (1994’den aktaran Üstel, 2002, s. 276), Yurt Bilgisi öğretiminin, “Türk elitini hakiki Türk vatanperveri olarak yetiştirme”yi hedeflediğini ifade etmiştir.

¹¹ Koçak (2001, s.370), 1923-38 arası kültür politikalarını “din vurgusu kaldırılmış Ziya Gökalp” formülü olarak tanımlanmış ve bu evrenin bir “tasfiye dönemi” olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. “Ziya-Gökalp artı Hasan Ali Yücel” dönemi olarak adlandırdığı 1938-50 aralığı ise sınırlarını önceki dönemin belirlediği bir temele dayanan restorasyon dönemidir.

¹² Karaaslan-Şanlı (2011: 84), Yücel’in Humanizma isimli makalesinde, “Atatürk dönemindeki devrimlerin... Türk toplumunu garp uygarlığına yaklaştırmak, bu topluluğunun içine sokmak için yapıldığını; II. Dünya Savaşı dönemindeki uygulamaların ise ‘Atatürk devrimlerinin fikir kaynağını aramak, *garplulaşmanın* kültür kaynağına varabilmek amaçlı olduğunu” belirttiğini kaydeder. Ona göre, Yücel, “iki dönem arasında bir süreklilik” olduğunu düşünmektedir.

¹³ Yücel, 1939’daki Türk Neşriyat Kongresi’nin açılış toplantısında yaptığı konuşmada çeviri faaliyetlerinin amacını; “Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve alevine duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor” (Çıkar’dan aktaran Yıldırım, 2013, s.755) şeklinde açıklamıştır. Yıldırım (2013), bu faaliyetlerin, “Türklüğü bulmak” çabasını tamamladığını ifade etmektedir (s.755). Yücel ve arkadaşları, Yunan ve Latin klasiklerini Türkiye’nin parçası olmak istediği Batı kültürünün birincil kaynakları olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla, tercüme edilen ve “insanlığın ortak mirası/malı olan” klasikler yoluyla Batılı değerler ortaya çıkarılacak ve bunlar milli benliğin, millilik bilincinin kuvvetlendirilmesine katkıda bulunacaktır (Yıldırım, 2013, s.756).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

Halk demokrasi için yeterince eğitilmeden (terbiye edilmeden) ve ikna edilmeden geçilen çok partili hayat (demokrasi) için metod ve zamanlamanın doğru olmadığını düşünen Yücel, 1946'da bakanlık görevinden istifa etmiştir. İstifası sonrasında, “milli kültürü ihmal ettiği, Grek-Latik kökenli bir kültür zemini oluşturarak yetişen yeni nesillerin Türk kültüründen kopmasına neden olduğu” ve komünist olduğu iddiası ile aşırı milliyetçi sağcı çevrelerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır (Yücel'den aktaran Karaaslan Şanlı, 2011, s.96).¹⁴ 1950'den sonraki dönemde ise, *Cumhuriyet* gazetesinde belirli aralıklarla köşe yazarlığı yapmış, bu makalede incelenen kitaplarda dahil olmak üzere çeşitli eserler yayınlamıştır. 1956- 1960 yılları arasında İş Bankası Kültür Yayınlarında -resmen müşavir olarak görünse de- yayın yönetmenliği yapmış ve kültür ve eğitimle ilgili etkinliklerine vefat ettiği 1961 yılına kadar devam etmiştir (Coşkun, 2007; Çıkar, 1998, s.134-137). “Aktif politikadan çekilme”nin “insanlık ve vatandaşlıktan istifa manası”na gelmediğini düşünen Yücel (1960, s.565-566), daha geniş toplumsal kesimlerle bağlantısını yazılarıyla sürdürmeye devam etmiştir (Çıkar, 1998, s.134-137).

Hasan Ali Yücel'in Düşüncesi

Hasan Ali Yücel, “lise öğrencisi, genç yedek subay ve üniversiteli” olduğu yıllarda düşünce yapısı üzerinde Ziya Gökalp'in önemli etkisi olduğunu, ““Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” gibi üçlü bir formülle özetlenen toplayıcı anlayışın” kendisine derinlemesine nüfuz ettiğini ve “Durkheim sosyolojisinden kök salan dayanışma ilkesinin” onlara “toplum anlayışında yol gösterici olduğunu” belirtmiştir (Yücel'den akt. Karaaslan-Şanlı, 2011, s.65).

Bu erken etkiye karşın Yücel 1937'de yaptığı bir konuşmada Ziya Gökalp'in “eklemeci” “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” formülünden uzaklaştığını ifade etmiştir:

Bugünkü Türk inkılabı, eklemeci değil, bütüncü ve sistemcidir. Biz Ziya beyin dediği gibi üç şey olmak istemiyoruz; dileğimiz bir şey olmaktır. Biz tam Türk olmak istiyoruz. Dikkatinizi çekmek mecburiyetindeyim ki, Türkleşmek başka şeydir. Türk olmak başka. Meşrutiyet'in eklemeci filozofunun zannettiği gibi bizim Türkleşmeye ihtiyacımız yoktur. Bizim için, Türklüğümüzü duymak ve bulmak zarureti vardır' (Koçak'dan akt. Yıldırım, 2013, s.753-745).

Koçak (2001), Hasan Ali Yücel aksini söylese de “Türkleşmek” ve “Türklüğü duymak ve bulmak” arasında önemli bir fark olmadığını, “ikisinin de bir sürece ve henüz sürecin başında olduğuna” gönderme yaptığını belirtmektedir (s.294). Özman (2002) onun Kemalist milliyetçiliğin “Türk olmak” veya “millileşmek” vurgusuyla (s.362-363); Yıldırım (2013) ise milli kimliğin “hümanizma anlayışı çerçevesinde yeniden keşfi misyonu” nedeniyle Gökalp'den farklılaştığını belirtmektedir (s.753-754).¹⁵ Bu tartışma bu çalışmanın sınırlarını aşsa da, “bulmak” sözünün “kayıp olan bir şeyi bulma”nın yanında “varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarmak” ve

¹⁴ İstifası öncesinde 1940'ların başlarında *Orhun Dergisi*'ndeki Nihal Atsız ve diğer Turancı yazarlar, Yücel'in komünizmin önemli bir destekçisi olduğunu iddia ederek onu hedef göstermişler. Demokrat Parti ve CHP içinden bazı milletvekilleri de onun kuruluşuna öncülük ettiği Köy Enstitülerini komünizm yuvası olmakla itham etmişler (Coşkun, 2007, s.107). Hasan Ali Yücel'in komünizmle itham edilmesi 1947'de Öner-Yücel davası olarak bilinen bir hakaret davasına kadar uzanmıştır. Şubat 1947'de Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, bu konuda sessiz kalmayı tercih eden Fevzi Çakmak yerine, *Yeni Sabah* gazetesine bir açıklama yapmıştır. Manşet olan bu açıklamada, “Öner, Milli Eğitim Bakanlığı sırasında komünistleri koruyan ve destekleyen Yücel'in, Sabahattin Ali, Cami Baykurt ve Sertel'den de “yüz bin kat fazla komünist olduğunu iddia” etmiştir (Coşkun, 2007, s.184). Bunun üzerine Yücel, Öner'e ve bunu yayımlayan gazetenin yazı işleri müdürüne yönelik hakaret davası açmıştır. Siyasi bir davaya dönüşen, yer yer Hasan Ali Yücel'in davacı olmaktan çok davalı konumuna düştüğü dava yaklaşık iki yıl sürmüştür. Hasan Ali Yücel, 1949'da davayı kazanmıştır. Süreç bununla bitmemiş Hasan Ali Yücel hem Öner'e yönelik hem de Öner'in tanıklarına yönelik başka davalar da açmıştır (Coşkun, 2007, s.182-192).

¹⁵ Yıldırım'a göre (2013), Yücel'in, “Türklüğümüzü duymak, bulmak” sözleri “milli kimliğe bir ‘kayıp’lık perspektifinden yaklaşarak onu ‘bulmaya’ çalışmaya kapı aralamaktadır” (s.753-757).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

“icat etmek” anlamına gelmesi nedeniyle “Türkleşmek” ve “Türklüğü bulmak”ın ayrı şeylere işaret edermiş gibi görünmektedir. Yücel’in humanizmle olan bağlantısı dikkate alındığında, Gökalp’den farklılaştığı nokta olarak “milli kimliğin hümanizma anlayışı çerçevesinde yeniden keşfi”ni daha ikna edici hale gelmektedir.

Yücel’e göre, milliyet fikri Batı’da ortaya çıktığı için millileşmek için Batı kültürünü takip etmek, “bu kültürü bir yöntem olarak” benimsemek (Yıldırım, 2013, s.753-754) zorunlu hale gelmektedir. Onun için Avrupa kültürüne uymanın amaçlarından biri “Türklüğü yeniden keşfetmek” ya da “kendini bulmaktır” (Özman, 2002, s.362-363).¹⁶ Dolayısıyla, Yücel Batılılaşmanın odağına millileşmeyi koymuş ve “*Garpli kafanın metoduyla Şark’ı keşfetmeye*” çalışmıştır. Türk kimliği, Batılı yöntemlerle inşa edildiğinde, yani “milliyetçi motiflerin keşfi...hümanizma” aracılığıyla yapıldığında, “medeniyet bütünüünün bir yansıması olarak evrensel gelişime katkıda bulunacaktır” (Özman 2002, s.362-363).

Özman (2002, s.358) Yücel’in düşünce yapısının, [hem] yüzünü batıya dönmüş akılcı-positivist modernizm anlayışını... [hem de] doğunun değerleri ve mistisizminin sınırlarını çizdiği alternatif bir dünya görüşünü” birarada barındırdığını belirtmiştir.¹⁷ Fikirlerinde inkılapçılık ve muhafazakarlığın çatışmasını ve bunları “uzlaştırma çabaları”ni görmek mümkündür (Özman, 2002, s.358). Özman (2002) cemiyet ve fert ilişkisi açısından Yücel’in Bergsonizmin de etkisiyle “*fert cemiyet, cemiyet fert içindir*” diye düşünmekte olduğunu ve “katı bir bireyciliğe” sahip olmadığını belirtmektedir (s.360). Aynı zamanda, Yücel toplum ve insanlığın “yaratılışın temeli olan yaratıcılıkla” ilerleyeceğini düşünmektedir.

Özman’ın (2002) da belirttiği gibi Yücel’in yazılarında sık rastlanan bir tema dengedir: hem ferdin hem de toplumun maddiyat ve maneviyat arasında kuracağı muvazene kadar ilim, ahlak, sanat, zeka ve din arasındaki dengenin sağlanması da onun için temel önemdedir. Yücel, dengeyi sağlayacak olanın “madde ve ruh istiklalini prensip almış olan Garb’ın medeniyet ve millet anlayışına yaklaşma[k]” olduğunu düşünmüştür. Zaman içinde Yücel’in düşüncesinin maddiyat ve maneviyat arasındaki denge fikrinden ziyade akıl, pozitivism ve kurucu/medeniyetçi bir vurguya meylettiği belirtilmektedir (Özman, 2002, s.360-363).

Yukarıdakiler dikkate alındığında Yücel’in düşüncesinde erken Cumhuriyet döneminde önemli “çatışma eksenleri”nden biri olan milliyetçilik ve insancılık arasındaki gerilimi görmek mümkündür (Özman, 2002, s.363). Karaaslan-Şanlı (2011), Yücel’in 1938-1946 yılları arasında ait ulusa sesleniş ve parlamento söylevlerini incelemiş ve bunlarda yurttaş hak ve özgürlükleri gibi kavram ve terimlerin bulunmadığını belirtmiştir (s.315). Yücel anılan söylevlerde “hümanizma kavramını [sadece] bir kez kullan”dığı ve humanist politikalar olarak nitelendirilen uygulamaları parlamento tartışmalarına dahil etmediği için onun *parlamento konuşmalarının* önemli ölçüde milliyetçi ideoloji tarafından biçimlendirildiğine işaret etmiştir (s.85). Özman (2002) ise, Yücel, “milliyetçi motiflerin keşfi için hümanizmayı” kullandığından, milliyetçilik ve insancılık arasındaki gerilimde mutabakatı sağlayanın daha çok hümanizma olduğunu ve Yücel’in “doktrinlerin sivriliklerini törpüleyen bir sentezci” olduğunu ileri sürmektedir (s.363). Yıldırım (2013), Yücel’in “milliyet” tanımı olan ‘bir insan kütesinin kendini bilip tanımlaması, kendinde bilinecek ve tanınacak bir taraf olması’ düşüncesi”nin humanist düşüncenin de kaynağında bulunduğunu belirtmektedir (s.753-754). Yücel, birbirinden ayrı amaçlar doğrultusunda çeşitli kişi ve gruplara hitap ettiğinden konuşma ve yazılarında birbirinden farklı vurgular etkili olmuştur. Ancak, aşağıda da belirtileceği gibi, ona tek başına milliyetçi ya da tek başına hümanist demek

¹⁶ Arıkan (1999) Türkiye’nin Batılılaşma hedefi doğrultusunda ortaya konulan “hümanizma yoluyla kendimizi bulma” düşüncesinin, Cumhuriyet dönemi hümanizma akımının temel tartışmalarından biri olduğunu ve özellikle Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde bu konuya epeyce odaklanıldığından bahsetmiştir (s.93).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

zordur. Belki de en iyi şekilde, Özman'ın yaptığı gibi “doktrinlerin sivriliklerini törpüleyen bir sentezci” olarak tanımlanabilir.

Hasan Ali Yücel'in İnsan Haklarına Yaklaşımı

Yücel (2011), *İyi Vatandaş İyi İnsan* kitabının din tarihi ya da teoloji münakaşası olmadığını belirtmiş; “dar konumuz, geniş manasında ahlakıdır; iyi vatandaş, iyi insan olmanın yollarıdır” demiştir (s.82). Bu nedenle, Caymaz'ın da (2007) belirttiği gibi, kitap bir tür ahlak kitabı ve ahlaklı insan da iyi vatandaştır (s.50). Bu açımdan bu yaklaşımın, Aristocu bir etkiyi sezdirmediği söylenebilir. Antik Yunanda vatandaş olmak erdemli olmakla ilişkili olarak görülmüştür. Aristoteles de iyi insan ve iyi yurttaş olmak arasında sıkı bir bağ kurmuştur. Modern toplumlarda ise iyi yurttaş ve iyi insan arasındaki bağı sağlayan unsurlardan biri ulusal kimlik olmuştur. Böylelikle, iyi insan olmanın gereklerinden bazıları “ulusal çıkarlara ve ... ulusal simgelere saygı duymak” haline gelmiştir (Kadıoğlu, 2008b, s.11). Yücel'in de ulusal kimlik inşasına verdiği önem nedeniyle bu türden bir bağı kurduğu ileri sürülebilir.

Yücel, *İyi Vatandaş, İyi İnsan* isimli kitabında, diğer şeylerin yanında, insan hakları açısından önem arz eden temel gelişme ve belgelerden bahsetmiştir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nden (1776) ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden alıntılar yapmış ve bunları yer yer özetleyerek önemli yönlerini vurgulamıştır. Bu belgelerdeki prensipler ve hükümlerin *bütün insanlar için* olduğunu ve “bizim anayasamız dahil olmak üzere, her demokrat ruhtaki kurucu kanunda yer al”dığını belirtmiştir (Yücel, 2011, s.207-210). Yücel, Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna ve amaçlarına değinmiş, kuruluş başarısız olsa da onun oluşturulacak benzer kurumlar açısından önemli bir temel teşkil ettiğine ve insanlığın yararına olduğuna işaret etmiştir. Roosevelt'in dört hürriyet hakkında demeci (1941), Atlantik Bildirisi (1941) ve San Francisco Konferansı (1945) gibi insan haklarına ve BM'ye zemin hazırlayan önemli gelişmelere de dikkat çekmiştir. Kitapta, İHEB'in girişi ve ilk on maddesine yer vermiş ve bunlardan “Birleşmiş Milletler [BM] bütününün esaslı fikirleri” olarak bahsetmiştir (Yücel, 2011, s.236). Kitaba BM Anlaşması'nın ilk sekiz maddesini de eklemiştir. Anlaşma'nın, bunu meclisinde onaylamış her devlet için “anayasa mahiyetinde” olduğunu ve anayasa ve kanunların Anlaşma'yla çelişmeyeceğini yazmıştır (Yücel, 2011, s.242). Anlaşma ve insan haklarına ilişkin temel noktaları kavradığını da şu ifadeleriyle net bir şekilde göstermiştir:

Anlaşma, devletler arasında yapılmış olmakla beraber dünyanın neresinde olursa olsun tek insanın haklarını korumayı da üstüne almıştır. Bu anlayışa göre fert, insan topluluğunun bir üyesi sıfatıyla herhangi bir devlet vatandaşı olmaktan müstakil bir şahsiyete ve hukuki ehliyete sahiptir. Anlaşma, milletlerin hürriyeti devletlerin istiklali ile beraber ferdin hürriyet ve istiklalini ortaya koyarak din, dil, ırk gibi ayrımlara bakmadan bütün insanları aynı haklara sahip kabul ediyor (Yücel, 2011, s.242).

Bu ifadelerle bakarak, Bora vd.'nin de belirttiği gibi (2002) Yücel'in “İHEB'i içselleştirmek isteyen” ve dönemine göre “marjinal” bir konuma sahip olduğu söylenebilir.

Yücel yukarıdaki anlaşmalarla ilan edilen ilkelerin benimsenmesini ya da içselleştirilmesini sağlamak için eğitimin önemli olduğuna işaret etmiştir. Bu nedenle, “[m]illetleri bu duygu ve düşünceye yükseltme”nin, “milli ve insani organların en mühim vazifelerinden biri” olduğunu ve “[m]aarif ve terbiye”nin “bu bakımdan ön safta bir medeniyet işi” olduğunu kaydetmiştir. Bu vesileyle, bu amacı gerçekleştirmek üzere kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'ndan da (UNESCO) bahsetmiştir (Yücel, 2011, s.243).

UNESCO'yu kurucu bakanlar toplantısında 4 Kasım 1945'de yaptığı konuşma barışın korunması, eğitim ve insan hakları arasında nasıl bir bağlantı kurduğunu iyi bir biçimde göstermektedir. “[İ]nsanlığın yeni isteklerine uymak için bütün kurumlarında inkılap yapmış”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

Türkiye Cumhuriyeti'nin "yeni nesillerini barış sevgisiyle milletlerarası dostluğa inanla yetiştirdiği"ni belirtmiştir. "İnkılapçı Türk devletinde milli eğitimin esaslarını" "[b]ütün dünya milletlerini tanımak, anlamak ve saymak", "[k]apalı bir kültürde mahsus kalmayarak insanlığın ortak kültür kaynaklarına gitmek" ve "[v]atandaşlar arasında ırk, din, dil, sınıf ayrılıkları gözetmemek" olarak özetlemiştir. "Devamlı barışı da 'insana saygı' esasına dayanan milletlerarası bir eğitimin sağlayacağına işaret etmiştir. "[M]illetleri birbirine yaklaştıracak fikirlere sevk edecek prensipleri yayma"nın ve "bütün dünyada eğitimi bu prensiplere bağlamanın zamanı gel"diğini belirtmiştir. Ona göre, "barış idealine ulaşmak" için "milletlerin eğitimi... ferdin haklarını koruyan demokrasi prensipleri üzerine kur"ulmalıdır. Tabi bu ortak prensipleri bulmak kadar, "her milletin kültür siyasetini milli özelliklerine dokunmaksızın bu prensiplere uydurmak zaruridir" (Yücel, 2011, s.244-245). Yücel, bu ifadelerle, insana saygıya ve demokrasi ilkelerine dayalı milletlerarası bir eğitimin barışın sağlanmasında gerekli olduğunun farkında olduğunu göstermiştir. "Milletlerin eğitimi" ve "milletleri birbirine yaklaştıracak fikirler" ifadelerinde görüldüğü gibi vurgu "millet" üzerinedir. Kültür siyaseti "evrensel ilkelere" uygun hale getirilirken "milli özelliklere" dokunulmamalıdır. Yücel'in bu yaklaşımı, "inşa döneminde devletin resmi ideolojisinin yapısal bir parçası" ve "savunmacı ve modernleştirici/Batılılaştırıcı bir ilke" olan Kemalist milliyetçiliğin, "bir yandan Türk milletinin özel vasıflarının korunmasını vaaz ederken, bir yandan da milletlerarası arenada, ilerleme ve gelişme yolunda diğer milletlerle uyum içinde olmak önerisi"ne (Yıldız, 2001, s.214) paraleldir. Yücel burada "milli özellikler"in içeriğini tanımlanmadığından söz konusu eğitimin ilkelerinin milli özelliklerle hangi noktalarda çatışabileceği de yanıtız kalmaktadır.

Modern insan hakları, yurttaş olan ve yurttaş olmayan arasındaki ayrımı gidermeye, yurttaşlık kavramının eksiklerini insan hakları ile aşmaya (Turner, 1993) çalışmaktadır.¹⁸ Yücel insan haklarını benimseyen bir tavır içinde olsa da onun yurttaşlığın eksiklerini gideren, bunu aşan bir kategori olarak insan hakları düşüncesini benimsemiş olması pek olası değildir, çünkü onun öncelikli olarak önem verdiği şey milli kimliğin ve Cumhuriyetin yeni yurttaşlarının oluşturulmasıdır. Kısacası, henüz yurttaş tam oluşmamıştır ki aşılabilsin! Yücel (2011), iyi vatandaşlığı şöyle tanımlamıştır:

Bir millet içinde iyi vatandaş olma, inancımca bütün beşeriyet içinde iyi insan olmaya bağlıdır. Fena insan, nasıl iyi vatandaş olabilir? Bir vücudun sağlam olabilmesi uzuvlarının sağlamlığına, uzuvların sağlamlığı ise onları yoğuran küçük parçaların selüllerin sağlamlığına bağlı değil midir? Fert, aile ve millet de insanlık varlığına nispetle aynı şeylerdir. Kısmi ve mahdut bencillikler, daima bu bütünü aleyhine olmuştur. Yoksul bir çevre içinde hangi varlık sahibi, bahtiyar olabilmiştir? İnsanların, mutluluk duygusunu en çok benliğine sindirebileni, etrafını mutlu kılmak için her türlü özveriyi seve seve, isteye isteye yapan değil midir? Bu yönden bakılınca iyi vatandaş olmaya çalışma, iyi insan olmanın en doğru yoludur (s.11).

Yücel iyi insan olma ve iyi vatandaş olma arasında bir karşılıklık ilişkisi kurmuştur. "Vücut" dediği milletin sağlam olması için insanların her tür özveriyi yapması, iyi yurttaş olması gerektiğini ifade etmiştir. Burada iyi insan olmak (ahlaklı olmak) toplumsal dayanışmayı ve toplumun iyi işlemlerini sağlayan bir unsur olarak anlaşılmaktadır.

¹⁸ İnsan haklarının, bu ayrımı ne ölçüde giderdiği ve insan ve yurttaş kategorileri arasındaki bağlantı önemli bir tartışma olmakla birlikte buradaki tartışmaya dahil edilmemiştir. Ancak kısaca şunu söylemek gerekir: "insan ona özerk varlığını ve bunu temellendiren temel haklarını kazandıran vatandaşlığı, milli devlet bünyesinde ve milli devlete mensup olmasıyla elde etmiştir. Dolayısıyla milli devleti kurmaya dönük milliyetçilik hareketleri, aynı zamanda insanları, insan haklarına sahip özgür vatandaşlar düzeyine ulaştırma iddiasını taşımıştır. "Temel haklar beyannamesinin", insan ve yurttaş hakları adını taşımasından çıkarsanabileceği gibi, insanlık yurttaşlığa, yurttaşlık ise milliyete bağlı olarak tasavvur ediliyordu..." (Bora, 2003, s.65-66).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

Yücel'in devletle ilgili görüşleri onun insan haklarını anlayışının daha açık bir biçimde görülmesini sağlamaktadır. Yücel'e göre:

[D]evlet bugününü kurarak, yarını, yani milletin devam ve bekasını sağlayan bir müessesedir. Bu maksatla, vatandaşın canını bile feda etmesine karar vermek onun hakkıdır. Bu hal, oradan buradan alınmış bir fikir değil, doğrudan doğruya bizim olan ve nice asırlardan beri yaşayan Türk geleneğinin tatbikidir. Türk için Devlet, Babadır (1960, s.172). [Aynı zamanda][v]atandaşın hak ve vazifelerini devlet tayin etmekte, onların müeyyidelerini devlet kullanıp yerine getirmektedir. Tayin edilmiş hak ve vazifeler, vatandaşın diğer vatandaşlardan ve devletten neler isteyebileceğini; diğer vatandaşların ve devletin de o vatandaşları nelerle vazifeli kılacağını tespit etmiştir. Fazlası ondan istenemez (2011, s. 251).

Yücel'in düşüncesinde devlet merkezi bir konuma sahiptir. Devlet, milletin devam ve bekasını sağladığından, yurttaşların tüm haklarını belirlemek ve gerektiğinde yaşam hakkı dahil bunu almak onun tekelindedir. Yücel açısından ne devlet bireyin haklarını korumak için kurulmuştur ne de haklar devlet gücünü sınırlandırmak için vardır. Bu Fransız Bildirgesi'deki hakların ilanının kendi içinde bir amaç değil; bir toplumsal bütünü yeniden oluşturmak için araç olması (Douzinas, 2000, s.89) fikrini sezdirmektedir. Aynı Fransız Bildirgesi'nin ilanı sonrasında olduğu gibi, haklar ve toplumsal düzenin gereklilikleri arasında gelip giden bir anlaşmazlık olsa da (Baker'dan aktaran Freeman, 2011, s.29-30) bunun düzenin gereklilikleri lehine çözülmesi muhtemeldir.¹⁹

Yücel (2011), "insanlı[ğın], insana hürmetle başladığını"; "bütün içinde var olma[nın], her mevzuda *varlık hakkını*²⁰ tanımakla mümkün" olduğunu; "insan bütünü'nün parçası olduğumuzu" ve "aynı cevherden yaratıldığımızı" ifade etmiştir (s.246). Aynı zamanda çeşitli vesilelerle vatandaşların birbirlerine karşı sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır. Bu ifadeler onun insan haklarına yönelik hümanist yaklaşımına yakın olduğunu göstermektedir. Humanist yaklaşım, insan haklarını insanların ortak insanlığına dayandırmakta, insan haklarının ahlaki içeriğine odaklanmakta ve kurumlardan bağımsız olarak bunların insanların birbirlerine karşı ahlaki talepleri/sorumlulukları olduğunu öne sürmektedir (Gilabert, 2013, s.301-302).

Yukarıda da görülebileceği gibi Yücel, haklar ve sorumlulukları ilişkilendirmiştir. Modern insan hakları anlayışında hak ve sorumluluklar arasında bir karşılıklılık vardır. Ancak, Yücel hakları veren ve bunların sınırlarını çizenin devlet olduğu ve vatandaşların bunun dışında hak talep edemeyeceği görüşünü ileri sürdüğünden vesayetçi bir anlayışa (Bora vd., 2002, s.301) sahiptir. Bu da insan hakları ve özgürlükleri ve devlet arasında pek çok yerde görülen türde bir gerilimi yok etmiştir. Her ne kadar, Yücel devletin hakları verdiğini ve yurttaşın daha fazlasını istemeyeceğini söylese de, bunun aksini vurguladığı haller de vardır. Örneğin, bir yerde "hak[kın], alana nispetle istenilen bir şey olduğu" (Yücel, 2011, s.250) ifadesini kullanmıştır. Hem hakları devletin verdiğini vatandaşın daha fazlasını istemeyeceğini söylemesi hem de hakları talep edilen bir şey olarak değerlendirmesi, Yücel'in (insan) hak (ları) düşüncesindeki çelişkilerden birine işaret etmektedir.

Yücel'in yazılarında sıklıkla belirttiği bir nokta "insanların yaşamlarının vazifelerle anlamlı kılınması"dır. O, millete karşı vazifelerimizi bilmeden iyi yurttaş olamayacağımızı ifade etmiştir (Yücel, 2011, s.198). İlk insan hakkı olan yaşamının, aynı zamanda ödev olduğunu ve "yaşama vazifeliğinin" yanında bir de "yaşatmak vazifesi"ne sahip olduğumuzu belirtmiştir (s.250). Ona

¹⁹ Türkiye'de her ne kadar 1924 anayasasında çeşitli hak ve özgürlükler tanınmış olsa da, hak ve özgürlüklerin meclise, yasama organına karşı koruyacak bir mekanizma bulunmamaktadır. O dönemde milletin egemenliğine dayanan meclisle kişilerin hak ve özgürlüklerinin karşı karşıya geleceği ihtimal dahiline alınmamıştır (Soysal ve Sağlam, 1983, s.26). Yücel'in görüşlerinde bu etki kendini göstermiştir.

²⁰ Vurgu makalenin yazarıma aittir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

göre, “insanımızın ilk vazifelerinden biri” de “insanlarımızı tanımak, ölçmek, kadir ve kıymet bilmeyi öğrenmektir” (s.254). Yücel, ailenin doğal vazifelerinden birinin çocuk yapmak ve çocuk terbiye etmek olduğunu (s.132-133) ve “Türk çocuğunun ilk öğretime devamı[nın] kanuni ve milli bir vazife” (s.142) olduğunu kaydetmiştir. Son olarak, “[k]endimizin ve milletimizin bu dünyada saygıdeğer yerini alması için kendimizden başkalarının ve diğer milletlerin aynı eşit haklara sahip olduğunu kabul etmek” de yine vazifemizdir (s.246). Burada, yaşam, eğitim ve aile kurmak gibi hakların daha ziyade vazife olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu, Cumhuriyetçi Fransız geleneğinin vazife temelli yurttaş tipine (Kadıoğlu, 2002, s.287) ya da Üstel’in (2002) “vazifelerle borçlu yurttaş” olarak adlandırdığı (s.277) duruma işaret etmektedir. Bu zihniyete göre, haklar vazifelerin yerine getirilmesi için vardır (Üstel, 2002, s.277). Dolayısıyla, haklardan ziyade vazifenin ön plana çıkarılması (ya da hakların vazife ile olan ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesi (Bora vd., 2002, s.301)), Yücel’in düşüncesinde hakların sınırlandırıldığı bir noktaya işaret etmektedir. Ödevlerin vurgulanması, başkalarının haklarına saygı ve hakların ne şekilde sınırlandırılacağı gibi noktalar İHEB’in 29. maddesinde de bulunmaktadır.²¹ Yücel’in hakları bu biçimde kavraması muhafazakar bir etkiyi de sezdirmektedir.

Yücel’e göre yurttaşlar sadece vaziferle yüklü değil aynı zamanda faziletli olmalıdır. Başkalarına karşı ödevler ve kişinin onları da en az kendi kadar düşünmesi Yücel’e göre önemli bir fazilettir (2011, s.250-251). Kanunlara bağlı ve itaatkar bir yurttaş olmak da, faziletli bir davranıştır (s.55). Bir yurttaş gerektiğinde devlet için çalışıp karşılığında para almamalıdır (1960, s.287). Yücel’e göre, Sokrates’in ölümünün verdiği “kahramanlık ve fazilet dersi” şudur: “içinde yaşanan cemiyetin...kanunları tenkit edilebilir; fakat o kanunlara göre verilen hükümlere kayıtsız şartsız uyulması lazımdır. O hüküm ölüme götürse bile...” (2011, s.47). Burada görüldüğü gibi, yurttaşlığın “ortak yararı” oluşturmaya yönelik olması ve “ortak yararın toplumdan gelen talepler üzerinde ontolojik bir üstünlüğü olması” (Keyman’dan aktaran Kadıoğlu, 2002, s.287), Yücel’e göre yaşam hakkını dahi feda etmeyi salık vermektedir. Böylece, resmi Cumhuriyetçiliğin “Atina demokrasisinin ‘yüksek’ yurttaşları varsayan elitismi” ve “bireyleri ortak/cemaatçi kimliğinde eriten komünitarizm”i (Bora vd., 2002, s.301), Yücel’in insan hakları anlayışını sınırlayan ve yer yer onlara yer bırakmayan başka bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Yücel’e (1960) göre, medeni hayat açısından “hür olmak”, “iyi, makbul ve seçkin olmak” anlamına gelmektedir (s.17). Aynı zamanda, medeni olmak kendi için istediği hakları başkası için de istemeyi gerektirir; bunu yapamayanlar medeni topluluklar içine giremezler (s.166). Dolayısıyla, Yücel hak ve özgürlüklerin medeni olmaya giden adım olduğunu (Bora vd., 2002, s.303) ima etmektedir.

Yücel (1960), milliyetçiliği doğuran faktörün, (medeniliğin özü olan) hürriyet olduğunu söylemektedir (s.4). Milli egemenlik olmadan hürriyetin, demokrasinin olamayacağını belirtmektedir. Yücel’e göre, fert hürriyetinin olabilmesi için devletin bağımsızlığı gereklidir. Aksi takdirde bireyler özgür olamazlar (s.163-164). Yücel, bireysel hakları ve özgürlükleri, millet egemenliğine ve devlet varlığına tabi kılmaktadır. İnsan haklarının korunmasından devletler sorumlu olsa da, millet egemenliği ve özgürlükler çatıştığında gerilimin nasıl çözüleceği yine önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

²¹ İHEB’in 29. Maddesi şöyledir: “1. Herkesin, kişiliğinin özgürce ve tam gelişmesine olanak sağlayan tek ortam olan topluluğuna karşı ödevleri vardır. 2. Herkes, hak ve özgürlüklerini kullanırken, ancak başkalarının hak ve özgürlüklerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ile demokratik bir toplumdaki ahlak, kamu düzeni ve genel refahın adil gereklerinin karşılanması amacıyla, yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olabilir.3. Bu hak ve özgürlükler, hiçbir koşulda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz”. Bkz. <http://www.ihd.org.tr/index.php/san-haklarylgeleri-mainmenu-96/156-insan-haklari-evrensel-beyannames.html>

Yücel'e göre milletler insanlardan ve insanlık da milletlerden oluşur. O, millet biçiminde örgütlenmeden insanlığa erişilemeyeceğini düşünmektedir. Bu "[m]illiyetçiliği modernleşmenin/medenileşmenin biçimsel ilk şartı ve ilk adımı olarak koyan Fransız Devrimi şiarlarını" (Bora, 1998, s.16) çağrıştırmaktadır. Yücel'e göre (2011) insanlık idealleri, millet fikri korunursa gelişebilir; ancak millet duygusu, daha üstün birliklerin oluşumuna engel olmamalı, bu duygu insanlık ülküsüne yol açabilecek şekilde eğitilmelidir, düşmanlıktan ziyade dostluklara yol açmalıdır (s.175).

Hukukun üstünlüğü, Yücel için önemli bir fikir olarak ortaya çıksa da (Coşkun, 2007, s.234) hukukun üstün olması, Bora vd.'nin de (2002) belirttiği gibi, tek başına insan haklarına ve evrensel değerlere saygılı olunacağını garanti etmemektedir.

Yücel'in hürriyet ve eşitliğe yaklaşımı incelendiğinde, analiz edilen çalışmalarında eşitlikten çok hürriyetten bahsettiği görülmektedir. Yücel (1960) yazılarında özgürlük yerine hürriyet kelimesini kullanmıştır; bunun nedeni hürriyetin taşıdığı tarihsel yüküdür (s.16). Hürriyet kelimesini, bazen hak bazen özgürlük bazen de bağımsızlık anlamında kullanmıştır. Yücel'e göre, her hürriyet talebi eş derecede meşru değildir. Çünkü hürriyet isteyenlerin farklı motivasyonları vardır ve bu isteğin farklı sonuçları olmuştur. Bu nedenle kimin hangi amaçla ve ne kadar hürriyet istediği önemli bir mesele olmaktadır (s.65). Yine de Yücel istisnaları "gericiler" olmakla birlikte, "hürriyetin hastalıklarına ila[cın] gene hürriyet" olduğunu belirtmiştir (s.210).

Yücel eşitliğin sağlanması için yıkıcı bir dönüşümden yana değildir; bunun "faydalı ola"bilecek şeylerin de elden gitmesine neden olabileceğini ifade etmiştir. Yücel (1960) belirli "hizmetleri" devletin yapması gerektiğine işaret etmiştir: ucuz ulaşımın sağlanması, okul, hastane vs. gibi. Ancak "herşeyi hükümet ve devletten beklememek" gerektiğinin de altını çizmiştir (s.287). O, eşitlik üstüne görüşünü "Eşit, fakat eşit hayat. Birbirine rahatta ve asgari ihtiyaçta eşit hayat... Benim istediğim, kızıl eşitlik değil, beyaz eşitliktir" (s.287-288) ifadesiyle özetlemiştir. Yücel'in eşitliğin rengini belirtmesinin ona yönelik Komünizm suçlamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Her ne kadar Yücel hürriyete daha çok vurgu yapmış olsa da, ona göre, hürriyet ya da ekmek birbirine tercih edilecek şeyler değildir. Hürriyetsizlik öldürebilir (s.455-456). Ancak, hürriyetin de manen hayat basitleştirilmeden kazanılamayacağını vurgulamıştır (s.288).

Yücel CHP içinde Batıcı kanat denilen grupla çalışmıştır (Karaaslan-Şanlı, 2011, s.93), bu nedenle CHP'nin "medeniyetçi"- Batıcı kanadının insan haklarına 1945-50 dönemindeki bakışının da ona belirli ölçüde sirayet ettiği belirtilmelidir. Bu yaklaşım, insan haklarının konuşmalarda "retoriksel süsleme ve araçsal" açıdan kullanılması ama bunun devletlerin eylemlerinin "değerlendirilmesi/eleştirilmesi/kınanması" için bir standart olarak benimsenmemesi (Bora, vd., 2002, s.303) yönündedir.

Sonuç

Bu makalede *Hürriyet Gene Hürriyet* (Cilt 1) (1960) ve *İyi Vatandaş İyi İnsan* (1956/2011) isimli kitapları temel alınarak, Erken Cumhuriyet dönemi ve çok partili dönemin ilk yıllarında batılılaşma ve insan hakları düşüncesinin bir örneği olarak Hasan Ali Yücel'in fikirleri incelenmiştir. Makale, Yücel'in insan haklarına yönelik daha çok hümanist bir yaklaşıma yakın olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Bora vd.'nin (2002) de belirttiği gibi insan haklarına ilişkin yaşadığı dönemde kabul edilmiş belgeleri erken bir dönemde benimsemiş ve insan haklarını, ülkenin Batılılaşması ve medeni toplulukların içine girmesi için gerekli görmüştür. Yücel'in yazılarında farklı vurgularla kendini gösteren hümanizm ve milliyetçilik arasındaki gerilim, yer yer kendini gösteren muhafazakarlık, insan haklarına yaklaşımında da çeşitli gerilim noktaları ve tutarsızlıklar yaratmıştır. Görüşlerindeki siyasal devletçilik, milliyetçilik, vesayetçilik ve sahip

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

olduğu ideal yurttaşlık tasarımı, onun insan hakları anlayışını epey daraltmış ve yer yer haklara yer bırakmamıştır.

Hasan Ali Yücel'in insan haklarına yaklaşımı bugün önemli bir yere sahip "evrensel bir değer" in Türkiye'de yorumlanmasına erken bir örnek oluşturmaktadır. Bu bakımdan, Yücel'in haklara nasıl yaklaştığını incelemek, Türkiye'de insan hakları konusunda yapılan güncel tartışmaları anlamak için de bir anahtar sunmaktadır. Görüşleri her ne kadar belirli bir dönemde CHP'nin Batıcı kanadında yer alanların görüşlerinden bazılarını temsil etse de bunlar günümüzde farklı siyasal ideolojilerin temsilcilerinin insan haklarına bakışında yer yer kendini göstermektedir. Örneğin, bazı siyasal akımlar çeşitli azınlık gruplarının hak taleplerini hala dış bağlantılarla ya da dış tahriklerle açıklamaktadırlar. Daha fazla eşitlik ve özgürlük talepleri de benzer bir anlamlandırma çerçevesi içinden değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. İnsan hakları 1990'lardan sonra uluslararası düzeyde ve 2000'ler sonrasında da Türkiye'de en azından devlet düzeyinde daha fazla kabul gören bir kavram olmasına karşın bunun devleti eleştirmek için bir kriter olarak kullanılmasının yaygın biçimde benimsendiği söylenemez. Bu nedenle, henüz dünya ölçeğinde üzerinde tam bir uzlaşma sağlanmadığı erken bir dönemde Hasan Ali Yücel'in insan haklarıyla ilgilenmesi ve içselleştirmeye çalışması başlı başına önemli bir çabadır ve bunun döneminin ötesinde bir bakışı yansıttığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ALPKAYA, G. (1990). Osmanlı hukuk reformu ve kişi özgürlükleri: 1939- 1908. *İnsan Hakları Yıllığı*, 12, s.167-182.
- ARAL, B. (2004). The idea of human rights as perceived in the Ottoman empire. *Human Rights Quarterly*, 26 (2), s.454-482.
- ARIKAN, Z. (1999). Cumhuriyet döneminde hümanizma akımı. Zeynep Rona (Ed.), *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyetinin 75 yılına toplu bir bakış uluslararası kongresi: I. Cilt* içinde (s.83-94). İstanbul: Tarih Vakfı.
- AYBAY, R. (1983). Anayasa ve insan hakları. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Cilt 1* içinde (s.55-64). İstanbul: İletişim.
- BORA, T. (1998). İnşa döneminde Türk milli kimliği. *Türk sağının üç hali* içinde (s.13-52). İstanbul: Birikim.
- BORA, T. (2003). Ders kitaplarında milliyetçilik. Betül Çotuksözen, Ayşe Erzan ve Orhan Silier (Ed.), *Ders kitaplarında insan hakları: tarama sonuçları* içinde (s.65- 89). İstanbul: Tarih Vakfı.
- BORA, T., PEKER, B.Y. ve SANCAR, M. (2002). Hakim ideolojiler, Batı, batılılaşma ve insan hakları. Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 3: modernleşme ve batılılık* içinde (s.298-335). İstanbul: İletişim.
- CAYMAZ, B. (2007). *Türkiye'de vatandaşlık: resmi ideoloji ve yansımaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- COŞKUN, A. (2007). *Hasan Ali Yücel: aydınlanma devrimcisi*. İstanbul: Cumhuriyet.
- ÇAKAN-HACİBRAHİMOĞLU, I. (2012). *Cumhuriyet ve hümanizma algısı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- ÇIKAR, M. (1998). *Hasan Ali Yücel ve Türk kültür reformu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 11 Fall 2014

- DONNELLY, J. (1982). Human rights and human dignity: an analytic critique of Non-Western conceptions of human rights. *The American Political Science Review*, 76 (2), s.303-316.
- DOUZİNAS, C. (2000). *The end of human rights: critical legal thought at the turn of the century*. Oxford: Hart.
- FREEMAN, M. (2011). *Human rights: an interdisciplinary approach* (2nd ed). Cambridge: Polity.
- GİLBERT, P. (2013). The capability approach and the debate between humanist and political perspectives on human rights: a critical survey. *Human Rights Review*, 14 (4), s.299–325.
- GÖZAYDIN, İ. B. (2002). Türkiye hukukunun batılılaşması. Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 3: modernleşme ve batılılık* içinde (s.286-297). İstanbul: İletişim.
- HANİOĞLU, Ş. (1985a). Batıcılık. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi: 1. Cilt* içinde (s.1382-1388). İstanbul: İletişim.
- HANİOĞLU, Ş. (1985b). Osmanlıcılık. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi: 1. Cilt* içinde (s.1389-1393). İstanbul: İletişim.
- KABASAKAL-ARAT, Z. F. (2003). Promoting identities, human rights and democracy within cycles of politics: the case of Turkey. *Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Philadelphia, Aug 27, 2003*.
- KADIOĞLU, A. (2002). Milliyetçilik-liberalizm ekseninde vatandaşlık ve bireysellik. Tanıl Bora (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 4: milliyetçilik* içinde (s.284-292). İstanbul: İletişim.
- KADIOĞLU, A. (2008a). Türkiye’de vatandaşlığın anatomisi. Ayşe Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın dönüşümü: üyelikten haklara* içinde (s.167-184). İstanbul: Metis.
- KADIOĞLU, A. (2008b). Sunuş. Ayşe Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın dönüşümü: üyelikten haklara* içinde (s.11-12). İstanbul: Metis.
- KARAASLAN-ŞANLI, H. (2011). *Hasan Ali Yücel konuşmaları: ulusal kimlik inşası ve politik retorik*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- KILIÇBAY, M. A. (1985). Osmanlı batılılaşması. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi: 1. Cilt* içinde (s.147-152). İstanbul: İletişim.
- KOÇAK, O. (2001). 1920’lerden 1970’lere kültür politikaları. Ahmet İnel (Ed.) *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 2: Kemalizm* içinde (s.370-418). İstanbul: İletişim.
- KONAN, B. (2011). İnsan hakları ve temel özgürlükler açısından Osmanlı devletine bakış. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV (4), s. 253-288.
- MAZOWER, M. (2004). The strange triumph of human rights, 1933- 1950. *The Historical Journal*, 47 (2), s.379-398.
- MORSINK, J. (1993). World War Two and the Universal Declaration. *Human Rights Quarterly*, 15, s. 357-405.
- ÖZMAN, A. (2002). Hasan Ali Yücel. Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 3: modernleşme ve batılılık* içinde (s.358-363). İstanbul: İletişim.
- ÖZEN, İ. (2012). Hasan Ali Yücel’in edebiyat tarihçiliği. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* ISSN:1308-2140, 7 (4), Fall 2012, s. 2521-2532. doi: 10.7827/TurkishStudies.4108.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

- ÖZKAYA-DUMAN, O. (2013). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulusal'dan Yerel'e basın ve yayıncılık faaliyetlerinin gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* ISSN:1308-2140, 8 (12), s. 1031-1041. doi: 10.7827/TurkishStudies.5622.
- ROSHWALD, M. (1959). The concept of human rights. *Philosophy and Phenomenological Research*, 19 (3), s.354-379.
- SABUNCU, Y. (1983). Fransız anayasal geleneği. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Cilt 1* içinde (s. 53-54). İstanbul: İletişim.
- SOYSAL, M. ve SAĞLAM, F. (1983). Türkiye'de anayasalar. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Cilt 1* içinde (s.18-52). İstanbul: İletişim.
- TURNER, B.S., (1993). Outline of a theory of human rights. *Sociology*, 27, s.485-512.
- ÜSTEL, F. (2002). Türkiye Cumhuriyeti'nde resmi yurttaş profilinin evrimi. Tanıl Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 4: milliyetçilik* içinde (s.275-283) İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILDIRIM, E. (2013). Erken Cumhuriyet yılları milli kimlik tartışmaları: Hasan Ali Yücel ve Türkiye'de hümanizma arayışları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* ISSN: 1308 -2140, 8 (7), Summer 2013, s.745-763. doi: 10.7827/TurkishStudies.4832.
- YILDIZ, A. (2001). Kemalist milliyetçilik. Ahmet İnsel (Ed.) *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 2: Kemalizm* içinde (s.210-234). İstanbul: İletişim.
- YÜCEL, H. A. (1960). *Hürriyet gene hürriyet: Cilt 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- YÜCEL, H.A. (2011). *İyi vatandaş iyi insan* (7. Basım). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/11 Fall 2014

